

Головне управління юстиції у Запорізькій області

***Безоплатна правова допомога
у запитаннях та відповідях***

**Запоріжжя
2012**

Вступ

Статтею 59 Конституції України кожному гарантовано право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом ця допомога надається безоплатно.

Верховною Радою України 02 червня 2011 року прийнято Закон України «Про безоплатну правову допомогу», який набрав чинності 09 липня 2011 року.

Новоприйнятий Закон розкриває зміст права на правову допомогу, порядок його реалізації, визначає поняття безоплатної правової допомоги, підстави та порядок її надання.

Загалом, необхідність прийняття даного закону для реалізації конституційної норми зумовлена також рекомендаціями Парламентської Асамблеї Ради Європи, викладеними у підпункті 13.13 Резолюції ПАРЄ №1466 (2005) та підпункті 7.2.5 Резолюції ПАРЄ №1755 (2010).

Запровадження інституту безоплатної правової допомоги у відповідності до стандартів Ради Європи та практики Європейського Суду з прав людини ПАРЄ розцінює як важливий інструмент покращення доступу до правосуддя.

Нагадаємо, що ще у 2008 році розпорядженням Кабінету міністрів України №1072-р від 06 серпня 2008 року «Про затвердження заходів щодо виконання у 2008 році плану дій Україна - ЄС» на Міністерство юстиції України було покладено обов'язок щодо формування системи надання безоплатної правової допомоги.

Відповідно до положень ст.1 Закону «Про безоплатну правову допомогу» безоплатна правова допомога - правова допомога *(надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення)*, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел.

Під правовими послугами Закон розуміє надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; забезпечення захисту особи від обвинувачення; надання особі допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації. (ст.1).

Закон вводить поняття первинної та вторинної безоплатної правової допомоги.

Безоплатна первинна правова допомога це вид державної гарантії, що полягає в інформуванні особи про її права і свободи, порядок їх реалізації, відновлення у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Безоплатна первинна правова допомога включає такі види правових послуг: надання правової інформації; надання консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру); надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації. (ст.7).

Безоплатну первинну правову допомогу надають Органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування; фізичні та юридичні особи приватного права та

спеціалізовані установи усім особам, які перебувають під юрисдикцією України. (ст.ст.8-9).

Безоплатна вторинна правова допомога це вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя, включає такі види правових послуг: захист від обвинувачення; здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складання документів процесуального характеру. (ст.13).

Суб'єктами надання безоплатної вторинної правової допомоги в Україні є: центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги; адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі за контрактом; адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на тимчасовій основі на підставі договору. (ст.15).

Згідно Прикінцевих та перехідних положень Закону Міністерство юстиції України до 1 січня 2013 року повинно утворити центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги при головних управліннях юстиції в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі.

Фактично, з 09 липня 2011 року – з набуттям чинності Закону – для усіх стала доступною система безоплатної первинної правової допомоги. Система безоплатної вторинної правової допомоги запроваджуватиметься поетапно, починаючи з моменту утворення центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги до січня 2017 року.

У чому полягає надання безоплатної первинної та вторинної правової допомоги?

Безоплатна первинна правова допомога охоплюватиме такі види правових послуг, як надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, складання заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім процесуальних), надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації.

Вторинна безоплатна правова допомога включає захист від обвинувачення; здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складання документів процесуального характеру.

Хто має право отримати ці види допомоги?

Безоплатна первинна правова допомога надаватиметься кожній особі, тобто громадянам України, іноземцям, особам без громадянства, в тому числі біженцям, які перебувають під юрисдикцією України.

Безоплатну вторинну правову допомогу зможуть отримати:

- малозабезпечені особи, тобто особи, середньомісячний сукупний дохід сім'ї якої нижчий суми прожиткового мінімуму, розрахованого та затвердженого відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум» для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення, а також інваліди, які

отримують пенсію або допомогу, що призначається замість пенсії, у розмірі менше двох прожиткових мінімумів для непрацездатних осіб;

- діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, безпритульні діти, діти, які можуть стати або стали жертвами насильства в сім'ї;

- особи, до яких застосовано адміністративне затримання чи адміністративний арешт; підозрювані у вчиненні злочину особи, які затримані органами дізнання та слідства; особи, до яких як запобіжний захід обрано взяття під варту, та особи, у справах яких відповідно до положень Кримінально-процесуального кодексу України участь захисника є обов'язковою;

- особи, яким законами України вже закріплено право на безоплатну правову допомогу, а саме:

- особи, на яких поширюється дія Закону України "Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту" (до моменту прийняття рішення про надання статусу біженця та у разі, якщо особа оскаржує рішення щодо статусу біженця);

- ветерани війни та особи, на яких поширюється дія Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту", особи, які мають особливі заслуги та особливі трудові заслуги перед Батьківщиною, особи, які належать до числа жертв нацистських переслідувань (стосовно питань, пов'язаних з їх соціальним захистом);

- особи, щодо яких суд розглядає справу про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи (протягом розгляду справи в суді);

- особи, щодо яких суд розглядає справу про надання психіатричної допомоги в примусовому порядку (протягом розгляду справи в суді);

- особи, реабілітовані відповідно до законодавства України (стосовно питань, пов'язаних з реабілітацією).

До того ж, право на безоплатну вторинну правову допомогу мають громадяни держав, з якими Україна уклала відповідні міжнародні договори про правову допомогу, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також іноземці та особи без громадянства відповідно до міжнародних договорів, учасником яких є Україна, якщо такі договори зобов'язують держав-учасниць надавати певним категоріям осіб безоплатну правову допомогу.

Якими можуть бути підстави для відмови в наданні такої правової допомоги?

Відмовити особі в наданні безоплатної вторинної правової допомоги можуть у випадку, коли:

- особа не належить до жодної з категорій осіб, які відповідно до Закону мають право на безоплатну вторинну правову допомогу;

- особа подала неправдиві відомості або фальшиві документи з метою віднесення її до однієї з категорій осіб, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу;

- вимоги особи про захист або відновлення її прав є неправомірними;

- особі раніше надавалася безоплатна вторинна правова допомога з одного і того ж питання;

- особа використала всі національні засоби правового захисту у справі, з якої звертається за наданням безоплатної вторинної правової допомоги (у цьому випадку додається письмове роз'яснення про порядок звернення до відповідних міжнародних судових установ чи відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна).

У разі прийняття рішення про відмову в наданні безоплатної вторинної правової допомоги особі роз'яснюватимуть порядок оскарження рішення про відмову в наданні безоплатної вторинної правової допомоги.

Яка безоплатна правова допомога доступна сьогодні?

На сьогодні в системі органів юстиції вже реалізовано можливість отримання безоплатної первинної правової допомоги, зокрема, на базі 733 громадських приймалень, що були створені при головних управліннях юстиції.

Їхня робота регламентована наказом Міністерства юстиції України від 21 вересня 2011 року № 3047/5 «Про затвердження Порядку роботи громадської приймальні з надання безоплатної первинної правової допомоги».

Для отримання безоплатної первинної правової допомоги необхідно надіслати або подати письмове звернення безпосередньо до приймальні. Таке звернення розглядається протягом 30 календарних днів, а у випадку, коли особа просить лише про надання правової інформації – протягом 15 календарних днів.

Якщо питання, порушене у зверненні, не належить до компетенції Міністерства юстиції, воно протягом п'яти календарних днів пересилається за належністю з одночасним повідомленням про це особи.

В приймальні також проводиться особистий прийом осіб, які потребують безоплатної первинної правової допомоги.

Графік роботи приймальні та Порядок її роботи оприлюднюються у місцевих засобах масової інформації, а також вивішуються у приміщенні, у якому розміщена приймальня, у місцях, зручних для вільного огляду.

Вторинна правова допомога включає в себе вже реальне супроводження справи громадянина в судах, хто буде здійснювати цей супровід?

Вторинна правова допомога включає в себе вже реальне супроводження справи громадянина в судах, хто буде здійснювати цей супровід?

Забезпечення здійснення представництва інтересів суб'єктів права на безоплатну вторинну правову допомогу здійснюватиметься **центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги**. Самі правові послуги безоплатної вторинної правової допомоги надаватимуть адвокати, відібрані за результатами конкурсу.

Тобто, після прийняття рішення про надання безоплатної вторинної правової допомоги центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги призначає адвоката, який надає безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі за контрактом.

У разі неможливості надання безоплатної вторинної правової таким адвокатом, центр укладає договір з адвокатом, включеним до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на тимчасовій основі на підставі договору про її надання.

Повноваження адвоката як захисника при провадженні дізнання, досудового слідства і в розгляді кримінальної справи в суді, для участі у розгляді справи про адміністративне правопорушення та представництва інтересів осіб, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами підтверджуватимуться відповідним дорученням центру.

Законом України «Про безоплатну правову допомогу» передбачено створення центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги. Яким буде статус цих центрів і за рахунок яких коштів здійснюватиметься їх фінансування?

Законом України «Про безоплатну правову допомогу» передбачено створення центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги. Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги є неприбутковими організаціями, користуються правами юридичної особи, мають власні бланки, печатку із своїм найменуванням.

Вони фінансуються з Державного бюджету України, а також інших не заборонених законодавством джерел.

За яким принципом буде надаватись правова допомога і створюватись Центри?

Безоплатна первинна правова допомога є доступною для кожного, хто перебуває під юрисдикцією України. Що стосується безоплатної вторинної правової допомоги, то така допомога надаватиметься за наявності підстав, які відносять особу до суб'єкта отримання безоплатної вторинної правової допомоги (критерій малозабезпеченості або наявність певного статусу, відповідно до якого законами вже закріплено право такої особи на безоплатну правову допомогу).

Стосовно створення центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги, то згідно із Законом такі центри утворюватимуться Міністерством юстиції України при головних управліннях юстиції в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі з урахуванням потреб відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Тобто в залежності від розміру адміністративно-територіальної одиниці та статистичних даних щодо кількості осіб, які підпадають під дію закону України «Про безоплатну правову допомогу» визначатиметься кількість таких центрів.

Утворення перших таких центрів відбудеться на базі офісів громадського захисту у містах Харкові, Хмельницькому та Білій Церкві, які протягом 2006-2007 років були створені Міжнародним фондом «Відродження», та які успішно надають безоплатну правову допомогу і сьогодні.

Наразі у Хмельницькій області досить чітко налагоджено взаємодію Офісу громадського захисту з Головним управлінням юстиції у Хмельницькій області, а

також з органами внутрішніх справ, тому до числа перших також увійдуть центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, які планується створити у Шепетівці та Кам'янці-Подільському.

У подальшому планується створення ще 23 центрів в Автономній Республіці Крим та областях.

Однак, зважаючи на те, що такої кількості буде недостатньо для покриття всієї території України, особливо її важкодоступних населених пунктів, в подальшому планується створення міжрайонних центрів, які будуть охоплювати декілька районів однієї області.

За попередніми підрахунками в кожній області необхідно створити два-три центри, однак, для визначення найоптимальнішої їх кількості, а також найзручніших міст їх розташування планується провести спеціальне дослідження, яке дозволить отримати інтерактивну карту нашої країни з необхідною мережею таких центрів.

В подальшому створення міжрайонних центрів планується здійснювати протягом 2013-2014 років.

На кого покладені функції щодо управління системою безоплатної правової допомоги?

Відповідно до Указу Президента України № 11/2012 «Про внесення змін до Положення про Міністерство юстиції України» повноваження щодо загального управління у сфері надання безоплатної первинної правової допомоги та безоплатної вторинної правової допомоги Міністерство юстиції України здійснює за участю Центру правової реформи і законопроектних робіт, що належить до сфери його управління.

За рахунок яких коштів надаватиметься безоплатна правова допомога?

Відповідно до Закону фінансування безоплатної первинної правової допомоги здійснюється за рахунок видатків Державного бюджету України на утримання відповідних органів виконавчої влади, місцевих бюджетів та інших джерел, що узгоджується з видом та статусом суб'єктів надання первинної допомоги.

Фінансування ж безоплатної вторинної правової допомоги здійснюється за рахунок видатків Державного бюджету України.

Яким чином буде оплачуватися робота спеціалістів, які надаватимуть правову допомогу? Чи це питання вже врегульовано?

Законом України «Про безоплатну правову допомогу» передбачено що у договорі про надання безоплатної вторинної правової допомоги має бути визначено обсяг правової допомоги, строк, протягом якого така допомога надаватиметься, та розмір оплати праці адвоката.

З метою реалізації Закону, Кабінетом Міністрів України 11.01.2012 року затверджено Порядок і умови укладення контрактів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі, та договорів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на тимчасовій основі, що набирає чинності з 1 січня 2013 року, яким й визначено умови оплати праці адвокатів.

Наразі Міністерством юстиції розглядаються питання щодо механізму оплати праці адвокатів, узагальнюється статистика щодо кількості осіб, віднесених чинним законодавством до категорії таких, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу з метою формування відповідних пропозицій.

Враховуючи поетапність запровадження механізму надання безоплатної правової допомоги, цілком очевидно, що сума необхідних коштів для оплати праці адвокатів не буде однаковою на кожен рік.

Первинна правова допомога надаватиметься усім категоріям громадян тільки з питань компетенції органу влади або ж з будь-якого іншого питання?

Звернення щодо надання первинної правової допомоги має надсилатись безпосередньо до центральних та місцевих органів виконавчої влади, територіальних органів центральних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування відповідно до їх компетенції.

Якщо органом, який отримав звернення про надання безоплатної первинної правової допомоги буде встановлено, що питання, порушені у зверненні, не належать до компетенції цього органу, таке звернення переадресується протягом п'яти календарних днів до відповідного органу (до компетенції якого відноситься порушене у зверненні питання), про що повідомляється особа, яка подала звернення.

Чи продовжуватимуть свою діяльність правові громадські приймальні при органах юстиції?

Так, на сьогодні з метою реалізації положень Закону України «Про безоплатну правову допомогу» в частині надання безоплатної первинної правової допомоги Міністерством юстиції затверджено Порядок роботи громадської приймальні з надання безоплатної первинної правової допомоги (від 21.09.2011 року № 3047/5), яким визначено питання організації роботи правових громадських приймалень та порядок надання безоплатної первинної правової допомоги органами виконавчої влади Автономної Республіки Крим, територіальними органами центральних органів виконавчої влади, місцевими органами виконавчої влади.

Чи зможуть громадяни оскаржити дії осіб, які надаватимуть допомогу?

Звісно, громадяни зможуть оскаржити дії чи бездіяльність осіб, які повинні надавати безоплатну правову допомогу.

Так, відповідно до статті 31 Закону дії та бездіяльність посадових і службових осіб, які порушують порядок та строки розгляду звернень про надання безоплатної правової допомоги, надання неякісної правової допомоги можуть бути оскаржені в установленому законом порядку до суду та в адміністративному порядку.

Відмова органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування, установи у наданні безоплатної первинної правової допомоги, службових та посадових осіб у наданні первинної правової допомоги може бути оскаржена в установленому законом порядку до суду.

Рішення Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги про відмову в наданні безоплатної вторинної правової допомоги можуть бути оскаржені в установленому законом порядку до суду.

Особи ж, які порушили цей Закон, несуть відповідальність у порядку, встановленому законом.

Чи несе відповідальність особа, яка незаконно отримала безоплатну вторинну правову допомогу?

Якщо надання безоплатної вторинної правової допомоги припиняється за наслідком встановлення факту подання особою завідомо неправдивих відомостей або фальшивих документів, що стали підставою для віднесення їх до категорій осіб, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, такі особи несуть відповідальність у порядку, встановленому законом.

Чи можливо замінити адвоката?

Адвоката, який надає безоплатну вторинну правову допомогу, може бути замінено лише у випадку хвороби адвоката; неналежного виконання адвокатом своїх зобов'язань за умовами договору; недотримання ним порядку надання безоплатної вторинної правової допомоги; виключення адвоката з Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі за контрактом, чи Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на тимчасовій основі на підставі договору.

Під час заміни одного адвоката іншим забезпечується безперервність надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Адвокат, який призначається на заміну іншого адвоката, зобов'язаний вжити заходів для усунення недоліків у наданні безоплатної вторинної правової допомоги, які мали місце до його призначення.

Як відбиратимуть адвокатів, які відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» будуть залучатися державою до надання безоплатної вторинної допомоги?

Протягом 2012 року Міністерством юстиції планується проведення спеціальних конкурсів для відбору адвокатів, які відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» будуть залучатися державою до надання безоплатної вторинної правової допомоги з 1 січня 2013 року.

Відповідна нормативно-правова база для цього вже створена.

Зокрема, 28 грудня 2011 року Кабінетом Міністрів України було схвалено постанову «Про затвердження порядку і умов проведення конкурсу та вимог до професійного рівня адвокатів, які залучаються до надання безоплатної вторинної допомоги» (№ 1362).

Відповідно до цієї постанови оголошення про згаданий конкурс оприлюднюватиметься на офіційному веб-сайті Мін'юсту, на веб-сайтах Центру правової реформи і законопроектних робіт при Мін'юсті, управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі, а також розміщуватиметься в місцевих засобах масової інформації за 30 календарних днів до дати проведення конкурсу.

Конкурс полягатиме у перевірці теоретичних знань, практичних навичок і умінь претендента у різних галузях законодавства, досвіду з надання правової допомоги як захисника під час провадження дізнання, досудового слідства і розгляду

кримінальних справ у суді, вміння правильно використовувати теоретичні знання у практичній діяльності, зокрема щодо складення процесуальних документів.

За результатами конкурсу відбиратимуться претенденти для включення їх до реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі за контрактом або на тимчасовій основі на підставі договору.

З адвокатами, які успішно пройшли конкурс, укладатимуться контракти або договори, залежно від характеру їхньої співпраці з відповідним центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги (постійного або тимчасового).

Типові форми цих контрактів та договорів, а також порядок і умови їх укладення затверджені постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку і умов укладення контрактів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі та договорів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на тимчасовій основі», яка була прийнята 11 січня 2012 року.

У яких випадках адвокати залучатимуться тимчасово?

У разі неможливості надання безоплатної вторинної правової допомоги адвокатом, який надає безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі за контрактом, Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги укладає договір з адвокатом, включеним до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на тимчасовій основі на підставі договору про її надання.

У договорі про надання безоплатної вторинної правової допомоги зазначаються обсяг правової допомоги, строк, протягом якого така допомога надаватиметься, та розмір плати.

Повноваження адвоката, з яким укладено договір про надання безоплатної вторинної правової допомоги, підтверджуються в такому ж порядку, як і для адвокатів, які залучаються на постійній основі.

Як відстежуватимуть якість надання правової допомоги?

Законом передбачено, що одним із принципів державної політики у сфері надання безоплатної правової допомоги є забезпечення якості безоплатної правової допомоги.

По-перше, адвокати, які залучатимуться до надання безоплатної вторинної правової допомоги відбиратимуться на основі конкурсу, результатом якого буде включення до одного з Реєстрів адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі за контрактом або ж на тимчасовій основі на підставі договору.

На сьогоднішній день розроблено проект наказу Міністерства юстиції України «Про затвердження стандартів якості надання безоплатної правової допомоги», відповідно до якого будуть встановлені єдині для всіх адвокатів стандарти якості при наданні безоплатної правової допомоги.

Крім того, під час призначення адвоката буде враховуватись його спеціалізація, досвід роботи, навантаження, складність справ, у яких адвокат бере участь. А

обов'язки адвоката якісно, в обсязі та у строки надавати безоплатну вторинну правову допомогу будуть чітко визначені договором.

До адвокатів, які будуть неналежно виконувати свої зобов'язання за умовами договору та недотримуватись порядку надання безоплатної вторинної правової допомоги, будуть застосовуватися заходи у вигляді виключення з Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі за контрактом чи на тимчасовій основі на підставі договору, а також прийняття рішення щодо заміни адвоката.

Відділ реєстрації нормативно-правових актів, систематизації законодавства, правової роботи та правової освіти Головного управління юстиції у Запорізькій області. Запоріжжя, 2012